

Makalenin Türü/ Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi/ Date Received : 08.12.2019
Kabul Tarihi/ Date Accepted : 30.12.2019
Yayın Tarihi/ Date Published : 31.12.2019
Yayın Sezonu/ Pub Date Season : Güz/ Autumn

Saçaklızâde Muhammed b. Ebû Bekr el-Mara 'şî (ö.1732)'nin "Risâletü's-Sürûr ve'l-Ferah" adlı Eserinin Tahlîli

Dr. Yusuf OKTAN*

Anahtar Kelimeler:

Saçaklızâde
el-Mara 'şî
Risâle
Hadîs
Vâlideyn

ÖZ

"Saçaklızâde" lâkabıyla şöhret bulan Muhammed b. Ebû Bekr el-Mara 'şî, Maraş imamlarından Ebû Bekir Efendi'nin oğludur. İlk eğitimini babasından alan Saçaklızâde, Tefsîr-i Tibyân yazarı Mehmed Efendi ve Dârendeli Hamza Efendi'den dersler almıştır. Şam'da bir süre bulunmuş, burada Abdulganî en-Nâblûsî'den dersler okuyarak, kendisinden icâzet almıştır. Daha sonra akli ve nakli ilimlerde ilerleyerek hem öğrenci yetiştirmiş, hem de birçok telîfte bulunmuştur. Eserleri arasında Hz. Peygamber'in anne babasının dünyevî ve uhrevî durumlarını tartıştığı "Risâletü's-Sürûr ve'l-Ferah" isimli eseri öne çıkmaktadır.

Risâlesinde Hz. Peygamber'in anne babasının cehennemlik olduğunu ifade eden rivâyetleri tevîl etmeye çalışan müellif, bu uğraşında kelam ilmine başvurmuş, Eş'arî ve Mâturîdî mezheplerinin îmân ve küfür konusunda ki görüşlerini karşılaştırarak tartışmaktadır. Savunmuş olduğu görüşe muhalif olarak gelen rivâyetleri zaman zaman hadis usûlü esaslarına göre tahlil-tenkit eden müellif, rivâyetleri ya tevîl etmekte ya da bu rivâyetlerle istidlâlin bir takım sebeplerden dolayı mümkün olamayacağını söylemektedir. Çalışmamızda risâlede bulunan görüşleri irdelemenin yanında özellikle Suyûtî öncesi ve sonrası rivâyetlere yapılan yorum ve zamanla değişen anlayış farklılıklarına temas ederek, Saçaklızâde'nin bu konudaki görüşlerini tahlil etmeye çalışacağız.

The Analysis of the Book "Risâlat al-Surûr wa-al-farah" of Sâjaqlizâdah Muḥammad ibn Abî Bakr al-Mara 'shî (d.1732)

Keywords:

Sâjaqlizâdah
el-Mara 'shî
Hadîth
Risâle
Vâlidayn

ABSTRACT

Muḥammad ibn Abî Bakr al-Mara 'shî, who found fame under the name "Sâjaqlizâdah", was the son of Abû Bakr Efendî, one of the Imams of Maras. He received his first education from his father and took lessons from Mehmed Efendi, author of Tefsîr-i Tibyân, and Hamza Efendi, who is from Darende. He had been in Damascus for a while, where he studied from Abdulghani al-Nablûsî and received an invention ('ijâza) from him. Later on, he progressed in intellectual and transport sciences, and he trained both students and wrote many books. Among his works stand out the book of "Risâlat al-Surûr wa-al-farah", which discusses the worldly and otherworldly situations of the mother and father of the Prophet (peace be upon him).

In his book, he tried to interpret the narrations in which have enounced that Prophet's parents have been on fire, applying the theology ('ilm al-Kalâm) in this endeavor, comparing the views of the Ash'arî and Mâturîdî sects on faith and blasphemy. The author analyzes the stories that come from the opinion he has defended in response to the principles of hadith procedure from time to time. Sâjaqlizâdah either interprets the narratives or says that the deduction of the descriptions cannot be possible for some reason. We will try to analyze the views of Saçaklızâde on this issue, in addition to examining the pictures in the treatise in our study, especially touching on the interpretations made in the narratives before and after the Suyûtî and the differences of understanding that changed over time.

* Dr. Yusuf OKTAN, E-posta: oktanyusuf@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9196-8919>.

Oktan, Y. (2019). "Saçaklızâde Muhammed b. Ebû Bekr el-Mara 'şî (ö.1732)'nin "Risâletü's-Sürûr ve'l-Ferah" Adlı Eserinin Tahlîli", *Academic Knowledge*, 2(2), 107-120. doi.org/10.5281/zenodo.3596362

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/ak> | <mailto:academic.knowledge@yandex.com>

Çalışmamızda kullanacağımız yazma Harvard Üniversitesinin Houghton kütüphanesine kayıtlı Muhammed b. Süleyman Tarsûsî'nin istinsah ettiği sekiz varaklı nüshâsıdır.¹ İlk sayfadaki nota göre müstensih bu yazmayı müellif nüshasından istinsah etmiş, orijinal nüshasıyla karşılaştırmış daha sonra müellife okuyarak hataları tashih etmiştir. (Saçaklızâde, 1737, s. 1)

1. Hayatı ve İlmi Kişiliği

1.1. Hayatı

İlmi ihâtasıyla öne çıkan Osmanlı âlimlerinden Muhammed b. Ebû Bekr el-Maraşî Maraş'da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 17. yy sonu ile 18. yy başında yaşamıştır. Ailesine nispetle Saçaklızâde şeklinde anılmaktadır. Ayrıca bu kelimenin "büyük âlim", "üstad" gibi sıfatları ihtivâsıyla onun geniş bir ilme sahip olduğu anlatılmak istenmiştir. (Magometov, 2016, s. 7) İlk tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra Hasan Maraşî, Tıbyân tefsiri'nin mütercimi Ayıntâbi Mehmed ve Darendeli Hamza efendiden dersler almış, tahsilini bitirdikten sonra Şam'a giderek Abdulgânî Nablûsî (ö. 1731)'den İslâmî ilimleri tahsil ederek kendisinden tarikat icazeti almış ve tekrar Maraş'a dönmüştür. (Tâhir Efendi, 1972, s. 1:435; Apaydın, 2018, s. 190) Gaziantep kadı defter kayıtlarına göre, Saçaklızâde Maraş'a döndükten sonra imamlık yapmış, caminin bitişiğinde ki medresede de dersler vermiştir. (Özcan, 2008, s. 35:368)

Saçaklızâde'nin irşat amacıyla Kilis'e giderken Gaziantep yakınlarında vefat ettiği ya da mezarının Üsküdar'da olduğu şeklinde bilgiler mevcut ise de genel kanı Maraş'ta 1732 yılında vefat ettiği ve kabrinin de şeyh Âdil mezarlığında olduğu yönündedir. (Özcan, 2008, s. 35:368)

1.2. İlmi Kişiliği

Öğreniminin ilk yıllarında daha çok kelimine yoğunlaşan Saçaklızâde, Şam'a gidip hocası Nablûsî'den dersler aldıktan sonra tasavvufa meyletmiş ve kelimine âlimlerine eleştirilerde bulunmuştur. (Özcan, 2008, s. 35:368) Mantık, cedel, münazara gibi aklî ilimlerde eser telif eden Saçaklızâde, naklî ilimlerde geri kalmayarak bu alanda da birçok eser kaleme almıştır. Yaşadığı ve sonraki dönemlerde etkisini anlamak için eserlerinin daha kendi döneminde iştihârına bakmak yeterli olacaktır. Zira eserleri daha kendisi hayattayken şöhrete kavuşmuş, yüzlerce yazma istinsah edilerek farklı yerlere ulaşmıştır. (Apaydın, 2018, s. 191) Cühdü'l-mukıl adlı eserini neşreden Sâlim Kaddûri, müellife nispetle altmış beş eser zikretmiş, müellif üzerine araştırmaları bulunan Tahsin Özcan Saçaklızâde'ye nispetle 120 civarında eser zikredildiğini lakin bunların çoğunun farklı isimlerde geldiğini, müellifin yazdığı şerh ve haşiyelerin karıştırılması ve başkalarına ait olan eserlerin müellife nispet edildiğini söyleyerek, bundan dolayı müellife ait kesin bir eser sayısı verilemeyeceğini belirtir. (Özcan, 2008, s. 35:368) Eserleri arasında özellikle medreselerde okutulan dersler ve

¹ Muhammed b. Ebû Bekir Saçaklızâde, Risâletü's-sürûr ve'l-ferh fî hakki Valideyh 'Aleyhi's-Selam, Houghton Kütüphanesi, Harvard Üniversitesi, HOLLIS no: 990073682220203941. <http://id.lib.harvard.edu/alma/990073682220203941/catalog> (4.10.2019)

kitaplara dair yeni bir usûl ve program teklifinde bulunduğu, belli seviyeye gelmeden önce bazı hâşiyelerin okutulmasının faydalı olmayacağı ve tadrîse önce usûlünden başlanması gerektiğini savunduğu Tadrîbü'l-'Ulûm eseri öne çıkmaktadır. (Tâhir Efendi, 1972, s. 1:435; Apaydın, 2018, ss. 190-191)

Vefatına kadar talebe tedrisine ihtimam gösteren Saçaklızâde, Takrîru'l-kavânîn adlı eserinin şârihi olan Hüseyin b. Haydar Mara'sî başta olmak üzere Abdurrahman b. Ali Ayıntâbî ve Mehmed b. Ömer Daredevî gibi birçok öğrenci yetiştirmiştir. (Apaydın, 2018, s. 190)

2. Risâlenin İçeriği ve İlmî Mirasta "Ebeveyni Resûllillah" Edebiyatı

2.1. Risâlenin Tasviri

Risâlesini, kendisine "Hz. peygamber (s.a.v.)'in anne-babasının uhrevi durumu"yla alakalı yöneltilen bir soruya cevap niteliğinde yazdığını anladığımız müellif (Saçaklızâde, 1737, s. 1v), ilk bölümde risâlesinin omurgasını oluşturan rivâyetlerde gelen "ebeveyn" kelimesini ele alarak "vâlideyn" kelimesinden daha umumi olduğunu ifade etmektedir. "Ebeveyn" kelimesinin amca, hala, mürebbî kelimelerinin yerine kullanıldığı, dolayısıyla bu ifadenin rivâyetlerde Ebû Tâlib ve zevcesi için kullanıldığı sonucuna ulaşmaktadır. İkinci bölümde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in anne-babasının fetret ehli olduğunu söyleyerek onların aslında muvahhit olduğunu, tek olan Allah'a iman ettiklerini savunmaktadır. Ayrıca bu bölümde şirki "ibadette şirk" ve "yaratmada şirk" şeklinde ikiye ayırarak Hz. peygamber (s.a.v.)'in anne-babasının ibadette şirk koştüğünü iddia ederek, küfürlerinin hakiki küfür olmadığını söylemektedir. Üçüncü bölümde aklın Mâtürîdî ve Eş'arî mezhebinde iman karşısındaki rolünü, ihtilaflar dahilinde ele almakta, Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî'ye göre imanda itibarın vahiy ve akıl olduğunu söylerken, Eş'arî'lerin sadece vahiy eksenli meseleyi kabul ettiklerini, dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.v.)'in anne-babası muvahhid olup ibadetlerinde müşrik olduklarından cennete girmelerinin caiz olduğunu söylemektedir. Dördüncü bölümde; îmân meselesini Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî özelinde açıklayarak, Ebû Hanîfe'ye "yaratıcıya îman, fetret ehline vacip değildir" sözünü nispet edip onların ibadette müşrik, fetret ehli olduklarından dolayı da küfürlerinin mecazî olduğunu iddia etmektedir. Bu durumda Ebû Hanîfe'ye göre onlar için cennet vacip, Mâtürîdî'lere göre ise onlara tebliğ ulaşmadığından dolayı cennet caizdir. Beşinci bölümde meseleyi Ebû Hanîfe'nin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in anne-babası hakkında yapmış olduğu yorumları serdedip yukarıda ki çıkarımlarını da kullanarak ibareleri risâledeki fikriyatına göre tevil etmeye çalışır. Konuyla alakalı vârid olan rivâyetleri tevil eden müellif, Hz. Peygamber'in anne babasının ehl-i necât olmadığını bildiren rivâyetlerin Ebû Tâlib ve zevcesine işaret ettiğini söyler. Son kısımda ise Hz. Peygamber'in anne-babası hakkında risâle yazan Ali Kârî'yi, onları cehenneme sokmakla kendini mükellef kıldığını söyleyerek eleştirir ve bu konuda isabetli görüşün Suyûtî (ö. 911h) tarafında olduğundan bahseder.

Risâlesinde başta Suyûtî olmak üzere Mevâkîf sahibi 'Îcî, Huseykî, Semerkandî, Taftazanî ve Ali Kârî gibi farklı ekollere mensup olan birçok âlimin kitaplarından alıntılar

yapmakta, meselenin akîdevî boyutunu Ebû Hanîfe, Mâtürîdî ve Eş'arî mezhepleri dairesinde irdelemektedir.

2.2. "Ebeveyni Resûlillah" Edebiyatı

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in anne-babasının uhrevî durumuyla alakalı çalışmalara baktığımızda, erken dönem eserlerde bu konuyu müstakil olarak ele alan bir çalışmaya rastlayamamaktayız. Konu, genelde ya Hz. Peygamber'in anne babasının cehennemde olduğu rivâyetleri zikredilince ele alınıp yorumlanmakta ya da Allah'ın peygamber göndermedikçe azap etmeyeceği (el-İsrâ':15) minvali üzerine gelen âyetlerin tefsiri esnasında fetret ehli konusuna temas edilmekte ve bu başlıkta ele alınmaktadır.

Hz. Peygamber'in anne-babasının fetret ehli olduğu, dolayısıyla cehenneme girmelerinin mümkün olamayacağı, hatta cennetlik oldukları görüşünü barındıran müstakil telif çalışmaları -herhalde- konuyla alakalı yedi müstakil risâle kaleme almış olan Suyûtî ile başladığını söylememiz yanlış olmayacaktır. (Suyûtî, 1416, s. 3:47)² Bu konuda Suyûtî tarafından getirilen deliller kendisinden sonra telif edilen eserlerde Hz. peygamber (s.a.v.)'in anne-babasının fetret ehli olup cehennemlik olmadıkları konusu üzerine eser kaleme alan birçok âlim tarafından da kullanılmıştır.

Suyûtî ile başlayan bu konudaki yoğun telif çalışmaları o dönemde konuyla alakalı tartışmaların olduğu ya da ilk dönemden beri gelen yaygın kanaate karşı bir reddiye girişiminin olduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Zira risâlelerinde Hz. Peygamber'in anne-babasının ehl-i necât olduğunu vurgulayan Suyûtî'nin, fikren karşısında yer alan Ali Kârî (ö. 1014h) sahabe, tabiîn, mezhep imamları ve müçtehitlerden, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in anne-babasının ehl-i necât olmadığı üzerinde icmâ'nın olduğunu aktarır. (Kârî, 1993, s. 84) Daha erken dönemde yaşamış, Şâfi ve Eş'arî mezhebinden olan Fahreddin Râzî (ö. 604h)'nin de mütekaddim ulemânın Hz. peygamber (s.a.v.)'in babasının kâfir olarak öldüğünü iddia ettiklerini aktarması Ali Kârî'nin tezini güçlendirmektedir. (Râzî, 1412h, s. 13:33)

Hicrî 10. yy. da başlayan bu konudaki telif çalışmaları Osmanlı Devleti ulemâsında da görünmektedir. Hatta farklı bölgelerden yakın zamanlı bu çalışmalar konu üzerine soru ve tartışmaların olduğu izlenimi vermektedir. Zira Suyûtî'ye yakın dönemde yaşamış olan Halep kadılarında Muhammed Şâh b. Muhammed el-Fenârî (ö. 926h)'nin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in anne-babası hakkında yazmış olduğu risâlesi ve Osmanlı Şeyhülislamlarından Kemalpaşazâde (ö. 940h)'nin "Risâle fî îmâni ebeveyni'n-Nebî adlı eseri bu izlenimi

² Bu eserler el-Istifâ fî îmân ebevyn el-Mustafâ, et-Ta'zîm ve'l-minne fî enne ebeveyni'l-Mustafâ fî'l-cenne, ed-Derecû'l-münife fî'l-Âbâi's-Şerife, Sübülü'n-Necât fî necât ebeveyni'r-Resûl, Mesâlikü'l-hunefâ fî vâlideyi'l-Mustafa, Neşrü'l-'alemeyni'l-münifeyni fî hayâti'l-ebeveyni's-şerifeyn, ed-Dureru'l-kâmine fî îmâni Seyyide Âmine, el-Makâmatul'l-sundûsiyye fî'n-nisbeti's-şerifeti'l-Mustafaviyye. Suyûtî bu risâlelerinin her birinde farklı ve yeni bir şey söylememekte bilakis genel görüş ve delillerini farklı üsluplarla tekrar etmektedir. (Huveynî, 2007, s. 1979).

güçlendirmektedir. Sonrasında Osmanlı ilim çevresinde konuyla alakalı daha pek çok risâle kaleme alınmıştır.³

3. Risâlenin tahlili

Saçaklızâde risâlesinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in anne babasının ehl-i necât olduğu hususunda aklî ve naklî deliller getirmeye çalışarak mezheplerin kendisine risâlet ulaşmamış ehli fetret dönemindeki kişilerin âkıbeti hususunda görüşlerini açıklayarak aktarır. Kur'an'daki konuyla alakalı âyetleri savunduğu tezine istidlâl yapar. Bununla beraber Hz. Peygamber (s.a.v.)'in anne babasının ateşte olduğu, annesi için Allah'tan istiğfâr talep ettiği, bunun reddedildiği şeklinde gelen rivâyetlerde ki ifadeler Saçaklızâde'nin tezinde sorun teşkil etmektedir.

3.1. Rivâyetlerin tahlili

1. Hz. Peygamber'in anne babasının ateşte olduğunu, onların ehl-i necât olmadığını ima eden üç rivâyet aktarır. Bunlardan ilk rivâyet Enes b. Mâlik kanalıyla gelmektedir. Bir adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'e "Ey Allah'ın Resûlu, babam nerededir?" diye sorar. Hz. Peygamber babasının ateşte olduğunu söyleyince, adam dönüp gider. Bunun üzerine Hz. Peygamber adamı çağırarak: "Babam ve baban ateştedir" der. (Müslim, 1427h, İmân, 347; İbn Hibbân, 1414, s. 2:34; Beyhakî, 1344h, s. 2:421) Saçaklızâde bu rivâyeti, Hz. Peygamber'in rivâyette ifade ettiği "ebî" kelimesinin imân etmeden ölen amcası Ebû Tâlib olduğu şeklinde açıklar. (Saçaklızâde, 1737, s. 2) Bu açıklamalarını kelimenin arapça kullanımında ki zenginliğine dayanarak yapar. Zira "vâlideyn" kelimesinin "ebeveyn" kelimesinden daha hususi olduğu, "ebeveyn" kelimesinin amca ve hala için kullanıldığı, Hz. İbrahim'in babasının adı Târih olmasına rağmen Kur'an'da amcası

³ Hz. peygamber (s.a.v.)'in anne-babasının uhrevî durumuyla alakalı Suyûtî sonrası Osmanlı Devletinde telif edilen bazı eserler şunlardır: Şemsuddin Muhammed b. Şihabuddin el-Haskefî (ö. 1010h), İslâm ebeveyi'n-Nebî; Muhammed b. Refî' el-Endülûsî (ö. 1052h), el-Envârü'n-Nebeviyye fî âbâ-i Hayrî'l-beriyye; Abdulahad b. Mustafa es-Sivâsî (ö. 1061h), Te'dîbu'l-mütemerridin fî hakkî'l-ebeveyn (Risâle-i Mergûbe Necâti Ebeveyn-i Mustafâviyye); Muhammed b. Muhammed el-Halebî el-Bahşî (ö. 1098h), er-Red 'alâ men ikteham el-kadha fî'l-ebeveyni'l-kerîmeyn; Muhammed b. Resûl b. Abdusseyîd Kalender el-Berzencî el-Medenî (ö. 1103h), Sedâdu'd-Dîn ve sidâdu'd-deyn fî isbatî'n-necah ve'd-derecât li'l-vâlideyn; Halep kadısı İbrahim b. Mustafa b. Muhammed er-Rûmî (ö. 1126h), Mürşidü'l-Hüdâ fî Necâti ebeveyi'l-Mustafâ; Ebû Abbâs Ahmed b. Amr ed-Diyerbî (ö. 1151h), el-Kavlü'l-Muhtâr fî mâ biebveyi'n-Nebiyi'l-Muhtâr; Ebû Abbâs Ahmed b. Amr el-Guneymî el-Ezherî (ö. 1151h), Tuhfetü's-Safâ fî mâ yeta'allak biebveyi'l-Mustafa; Hüseyin b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Halebî ed-Düveyhî (ö. 1175h), Kurrâru'l-'ayn fî imânî'l-vâlideyn; Şam bölgesinden Muhammed b. Yusuf b. Yakûb el-İsbîrî (ö. 1194h), Zehâiru'l-'abidîn fî vâlidî'l-Mükrem Seyyidi'l-Mürselîn. Çalışmaların başlıkları müelliflerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in anne-babasının ehl-i necât oldukları hususunda ulaşılmış oldukları neticeleri beyan etmektedir. Bunun yanında konuyla alakalı günümüzde yapılan bazı çalışmalar: Akçay, M. (2005). Abdülahad Nuri'ye Göre Hz. Peygamber'in Ebeveyninin Dini Konumu, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9 (1), 125-160; Akçay, M. (2009). Hz. Peygamber'in Anne-Babasının (Ebeveyn-i Resûl) Dini Konumuna Dair Ebû Hanîfe'ye Atfedilen Görüş Etrafındaki Tartışmalar. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11 (19), 1-27; Dem, Akın. & Demir, R. Saçaklızâde Muhammed İbn Ebî Bekr El-Mar'aşî Ve Tertîr El-'Ulûm Adlı Eseri. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 16(16), 1-64; Bulut, Halil İbrahim. Osmanlı Müelliflerinden Maraşlı Saçaklızâde ve Ebeveyn-i Resul Konusundaki Görüşleri, I. Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş, 2005, cilt: I, s. 69-79.

Âzer'in babası yerine zikredildiğini aktarır. Ayrıca "ebeveyn" kelimesinde bulunan anlam zenginliğinden dolayı "mürebbi" yerine de kullanılabildiği, zira Halîme'nin Hz. Peygamber'in sütanesi olmasına rağmen annesi yerine kullanıldığı, böylece Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'in mürebîsi de olduğundan dolayı iki vecihten onun babası olarak isimlendirildiğini iddia etmektedir. (Saçaklızâde, 1737, s. 1v)

Mütekaddim dönemde rivâyetin şerhi sarîh manadaki babası olarak anlaşılmıştır. Kâdî 'ÿyâz (ö. 544h) "kim küfür üzere ölürse ateştedir, o ne şefaata elde eder, ne de mukarreb olanlara yakınlığı fayda sağlar" bab başlığı altında rivâyeti zikreder. Ona göre; Hz. Peygamber adamın babasının ateşte olduğu bildirilip, bunu da adama söyleyince, adamdaki hüznü gördü ve ona tesellide bulunmak için babasının da aynı akıbetinde olduğunu söylemiştir. Bu da Hz. Peygamber'in ne derece yüce ahlak üzere olduğuna ve empati kurarak, karşı tarafı teselli etmesine örnektir. ('ÿyâz, 1419h, s. 1:591) Nevevî (ö. 676h) ise Kâdî 'ÿyâz'ın ifadelerini aktardıktan sonra fetret döneminde kim Arapların putlara taptığı şekilde ölürse, onun cehennem ehlinde olacağını, davetin ona ulaşmamış olmasının kendisi için bir özür teşkil etmeyeceğini, zira o dönemdekilere Hz. İbrahim başta olmak üzere daha birçok peygamberin risâletlerinin ulaştığını söyler. (Nevevî, 1392h, s. 3:79)

Huleymî (ö. 403h)'ye nispet edilen, mümeyyiz bir kişiye Allah'a davet haberi ulaşır da bunun sıhhatini sorgulamada akli istidlâli terk eder, davetten yüz çevirirse kâfir olacağı sözü üzerine, birçok kişi daha da ileri giderek, kime peygamberlerden herhangi biri hakkında davet ulaşır da, o haberi araştırmazsa, o kişinin kâfir olacağı, ayrıca birçok kişinin söylemiş olduğu fetret ehlinin necâta olduğu sözünün kişiyi aldatmaması gerektiği, zira Hz. Peygamber cahiliye döneminde ki atalarının ateşte olduğunu haber verdiğini söylemiştir. (Lâşîn, 1423h, s. 2:39) Azîmâbâdî (ö. 1273h), Suyûti'nin Hz. Peygamber'in anne babasını ehl-i necâttan olduklarını kabul ettiğini belirterek bu minval üzere birçok risâle yazdığına işaret ettikten sonra Suyûti'yi mütesâhil olmakla nitelemiş, ayrıca, bu konuda birçok âlimin Suyûti'nin görüşüne muhalif olduğunu vurgulayarak onun söylediklerine itibar edilemeyeceğini belirtmiştir. ('Azîm 'Âbâdî, 1388h, s. 9:1956)

Rivâyeti zahir manasıyla anlayan ilk dönem âlimlerine karşın, rivâyet, Suyûti sonrası senet yönüyle tenkit edilmiş hatta rivâyette sahâbî tasarrufu olduğu dahi söylenmiştir. Zira senette bulunan Hammâd b. Seleme'nin hıfzı hususunda tenkit edildiği, rivâyetlerinde münkerlerin bulunduğu ve Buharî'nin ondan hadis tahrîc etmediği, Müslim'in de sadece Sabit'ten olan rivâyetlerini aldığı belirtilmektedir. Buna göre Müslim'deki bu rivâyette râvilerin manada tasarrufu vardır. Ayrıca mana sahih olsa dahi bu durum Hz. Peygamber'in amcasına hamledilir. (Senedî, t.y., s. 477) Lakin bu ifade daha sonradan gelen Azîm'âbâdî tarafından tenkit edilmiş, bu sözün zayıf ve geçersiz olduğu bildirilmiştir. ('Azîm 'Âbâdî, 1388h, s. 9:1956)

Hz. Peygamber'in "babam" deyip aslında amcasını kastettiği tevîli zorlama görünmektedir. Zira rivâyette ifade edilen "babam" kelimesinin amcasına hamledilmesi gerektiğini gösterecek -her ne kadar Saçaklızâde sözlük anlamından istidlâl yapsa da- sağlam bir karine bulunmamaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in karşısında ki şahsın babasının

ateşte olduğunu söylerken, aslında babasının yerine amcasının ateşte olduğunu söylemesi de uzak bir ihtimal görünmektedir.

2. Muhammed b. Ka'b el-Kureziyy yoluyla gelen mürsel bir rivâyette Hz. Peygamber üç kere "Anne babam ne yaptılar bir bilseydim!" demiştir. Bunun üzerine "Biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Yakıcı azaba mahkûm olanlardan sen sorumlu değilsin" (Bakara: 119) âyeti nazil olmuştur. Bunun üzerine Resûllullah anne babasını anmamıştır. (Vehb b. Müslim, 2003, s. 1:102; San'ânî, 1419h, s. 1:292; Taberî, 1420h, s. 2:558) Saçaklızâde rivâyette geçen "anne-babam" kelimelerinden murad Ebû Tâlib ve zevcesi olduğunu söyler, zira anne babasının olması mümkün olmayıp, ikisi dışında birisi olması zaruridir. Bunlarda ya amcaları Ebû Tâlib ve Ebû Leheb ya da Ebû Tâlib ve karısıdır, üçüncü bir ihtimal söz konusu değildir. (Saçaklızâde, 1737, s. 7v) Amcası Ebû Tâlib'in eşi de Hz. Peygamber'in risâlet dönemine yetişmiş lakin Müslüman olduğu aktarılmamıştır. Bu durumda zahire göre kâfir olup cehennemliktir. (Saçaklızâde, 1737, s. 2)

Rivâyeti ve âyetin nüzul sebebini ele almadan önce, Saçaklızâde'nin, Ebû Talib'in eşi hakkında nasıl bu sözleri sarf ettiği hayreti engizdir. Zira mukaddim dönem âlimlerinin rivâyeten ve dirâyeten malumatlarını aktaran bir kişinin Ebû Tâlib'in zevcesi hakkında kâfir olarak öldüğünü söylemesi, tabakât kitaplarındaki bilgileri serdetmemesi dikkatleri celbetmektedir. Ebu Tâlib'in eşi ve 'Ukeyl, Tâlib ve Ca'fer'in annesi Fâtıma b. Esed b. Hâşim b. Abdumenaf el-Kureşiy'dir. Müslüman olmuş, hicret etmiş ve Medine'de vefat etmiştir. (İbnu'l-Esîr, 1409h, s. 6:217) Hz. Peygamber onu ziyaret eder ve evinde kaylûle yapardı. (İbn Sa'd, 1968, s. 8:222) Vefat edince, Hz. Peygamber onu kendi gömleğiyle kefenlemiş, onun kabrine uzanmış ve hakkında hayır duasında bulunmuştur. Ashabın daha önce kimseye böyle yaptığını görmediklerini söylemesi üzerine, Hz. Peygamber, Ebû Tâlib'den sonra kendisine en merhametli olanın Fâtıma b. Esed olduğunu söylemiş, gömleğini kendisine cennet elbiseleri giydirilmesi, kabrine uzanmasını da kabrin ona kolaylaştırılması için yaptığını söylemiştir. (İbn Sa'd, 1968, s. 6:217; Zehebî, 1405h, s. 2:118) Bu durumda Saçaklızâde'nin "Ebeveyn" kelimesini Ebû Tâlib ve zevcesine hamletmiş olması sarih bir kusur olarak görünmektedir.

Saçaklızâde'de İbn Ebî Hâtim gibi (İbn Ebî Hâtim, 1419h, s. 217) birçok kişinin mürsel ve zayıf olarak kabul ettiği rivâyeti âyetin sebebi nüzûlü olarak addetmektedir. Taberî (ö. 310h) rivâyetin sıhhatini sorunlu görmesinin yanında, şâyet rivâyet sahih olsaydı dahi, Hz. Peygamber'in ehl-i şirkin cehennemlik olması hususunda şüphe ederek onların durumlarını sorması yine diğer bir sorun olarak rivâyetin sıhhatini zedeleyeceğini söylemektedir. (Taberî , 1420h, s. 2:560) Ayrıca Taberî'ye göre âyetin "ولا تُسأل" şeklinde ref' üzere okunması, "ولا تُسأل" şeklinde nehy üzere okunmasından evladır. Zira Übeyy ve İbn Mesûd ref' üzere ve haber manasında, nehiysiz okumuşlardır. (Taberî , 1420h, s. 2:560) İbn Kesîr, (ö. 773h) Kurtubî'nin aktardığı (Kurtubî, 1384h, s. 2:84) Allah'ın Hz. Peygamber'in anne babasını sonradan dirilttiği ve onların îmân ettiği şeklinde ki rivâyet hakkında da, bu rivâyetin ne Kütübü Sitt'e de ne de diğer hadis kaynaklarında bulunmadığını ifade ederek, isnadında ki zayıflık dolayısıyla kabul etmez. Ayrıca Hz. Peygamber'in onların durumu hakkında şüphe

etmesinin mümkün olamayacağı gerekçesiyle rivâyeti reddederek, “لَا تُسَالُ” şeklinde ki kırâati tercih eden İbn Cerîr’i eleştirmektedir. Zira Hz. Peygamber’in onların uhrevî durumunu bilmeden, onlar için istiğfâr niyetiyle söylemiş olma ihtimali vardır, durumlarını öğrenince onlardan teberrü’ etmiştir. Zira sahîh rivâyetler onların ateşte olduğunu bildirmektedir. (İbn Kesîr, 1419h, s. 280)

İbn Hâcer de âyetin nüzûlü hususunda iki görüş aktarır. Vâhidî kanalıyla aktardığı ilk görüşe göre, Bakara 119, Hz. Peygamber’in anne babasının durumunu merak etmesi üzerine sarf ettiği sözler üzerine nazil olmuştur. Mukâtil tarikiyle aktarmış olduğu ikinci görüş ise, Hz. Peygamber “Şâyet Allah azabını Yahudilere indirseydi, muhakkak iman ederlerdi” sözü üzerine “Yakıcı azaba mahkûm olanlardan sen sorumlu değilsin” şeklinde âyet nazil olmuştur. İbn Hacer, Râzî’nin (Râzî, 1421h, s. 4:28-29) görüşünü aktararak, Hz. Peygamber’in, anne babasının kâfir olarak öldüğünü bildiğinden dolayı, Vâhidî’i kanalıyla gelen ilk görüşü uzak görür, ayrıca rivâyetin sıhhatinde de sorunlar vardır. (İbn Hacer, 1997, s. 369) İbn Hacer’e göre ise meşhur olan kırâat, âyetin siyâkında Yahudi, Hristiyan ve daha başkalarının zikri geçtiğinden dolayı ref’ üzere haber manasıyla okunandır. (İbn Hacer, 1997, s. 369) İbn Kesîr’in, Kurtubî’den (Kurtubî, 1384h, s. 2:84) aktarıp, reddettiği (İbn Kesîr, 1419h, s. 280) Hz. Peygamber’in anne babasının daha sonradan diriltilip iman ettiği şeklinde ki rivâyetlerin İbn Hacer’e göre de aslı yoktur. (İbn Hacer, 1997, s. 369)

Hz. Peygamber’in anne babasının ehl-i necât olduğunu savunup, bu konuda risâleler kaleme alan ve Saçaklızâde’nin kendisinden sık sık istidlâllerde bulunduğu Suyûtî dahi, Muhammed b. Ka’b el-Kureziyy yoluyla gelen rivâyet hakkında isnadının zayıf ve mürsel bir haber olduğunu söylemektedir. (Suyûtî, 1993, s. 1:271)

3. Ebû Hureyre kanalıyla gelen üçüncü rivâyette ise, Hz. Peygamber annesinin kabrini ziyaret eder ve ağlar, etrafındakileri de ağlatır, sonra şöyle buyurur: “Rabbimden annem için istiğfâr talep ettim, bana izin vermedi, onun kabrini ziyaret için izin istedim, bana izin verdi, kabirleri ziyaret ediniz. Zira ziyaret, ölümü hatırlatır” (Müslim, 1427h, Cenâiz, 105; İbn Ebi Şeybe, 1409h, s. 3:29; Râheveyh, 1991, s. 1:245; Ahmed b. Hanbel, 1420h, s. 15:430; Ebu Dâvûd, 1430h, s. 5:138).

Saçaklızâde bu rivâyeti açıklarken, istiğfâr kelimesini ele alarak bunun günahın affını talep etmek olduğunu, Hz. Peygamber’in annesinin yaratıcıya iman edip, Allah’ı yaratmada tek kabul ettiğini söyler. Bunun dışında kalan şeylerde de fetret ehli olduklarından dolayı mazurdurlar. Bundan dolayı da günahları yoktur, onlar için yapılacak istiğfâr çocuğa yapılacak yalan içeren istiğfâr gibidir. Hz. Peygamber’inde yalan içeren bir işle uğraşması caiz değildir. Bundan dolayı da Allah ona izin vermemiştir. Suyûtî’den bu rivâyetin âhad haber olduğunu, bunun fetret ehlinin azap görmeyeceğine delalet eden kat’i nassa denk olmadığını aktaran müellif, kendi görüşünün Suyûtî’nin bu konuda ki görüşünden daha isabetli olduğunu söyler. Hz. Peygamber’in annesinin kabri başında ağlamasını ise firakından olduğunu savunur. Anne babasının diriltilip iman ettiğini aktaran rivâyetin de sabit olmadığını söyler. (Saçaklızâde, 1737, s. 6v, 7)

Saçaklızâde'nin baba kelimesini Ebû Talib'e hamletmesinin yanında, rivâyette geçen anne kelimesini neden Ebû Talib'in eşine hamletmediği merak konusudur. İlk dönem uleması rivâyetin zahirine göre yorum yapmaktadır. Kâdî 'Îyâz Hz. Peygamber'in annesinin mezarını görmesiyle annesinin mahrum kaldığı, kendisinin ise nasiplendiği İslam nimetine şükrettiğini belirterek, ağlamasını da annesinin risâlet döneminden önce ölüp, iman edememiş olmasına bağlar. (('Îyâz, 1419h, s. 3:452; Nevevî, 1392h, s. 7:92)

Nüreddîn Senedî (ö. 1138h) Hz. Peygamber'in annesinin kabri başında ağlamasının annesinin azabını ve küfrünü gerektirmediği, onun kurtuluşuna ve Müslüman olmasına da delalet edebileceğini aktarır. (Suyûti, Senedî, 1420h, s. 3:395) Lakin rivâyetin manasından bu yorum mümkün gözükmemektedir. Zira Hz. Peygamber annesini ziyaretine izin verilmesi, bir insan olarak annesine olan hasreti karşısında ilahi izin olabilir. Lakin annesi için istiğfârına izin verilmemesi ve buna karşılık Hz. Peygamber'in ağlaması ancak neticenin olumsuzluğuna delalet etmektedir.

Bu konuda rivâyetin metniyle orantılı en açık yorum, yine bu meselede Suyûtî'nin karşısında olan Ali Kârî'den gelir. Bu rivâyetin Hz. Peygamber'in annesinin ehli fetret olup, ehli fetretin de azap görmediğini söyleyen kişinin sözünü nefyettiğini söyler. (Alî Kârî, 1405h, s. 335) Kârî, Hz. Peygamber'e annesi için istiğfârına izin verilmemesinin sebebini annesinin kâfir olduğuna bağlayan İbn Melek'in sözüyle istidlâl yapar. (Alî Kârî, 1422h, s. 4: 1256) Aynı şekilde İbn Hacer'den bu konuda, Allah'ın annesine istiğfâra izin vermemesinin sebebi, Hz. Peygamber üzerine nimetini tamamlamak için daha sonradan annesinin müminlerin önde gelenlerinden olması ya da annesinin diriltilmesinde ona mühlet vererek, tam istiğfâra nail olabilmesi görüşünü aktaran Ali Kârî, İbn Hacer'e nispet ettiği bu sözleri eleştirerek, annesinin imanından önce ona yapılan istiğfârın asla mümkün olamayacağını söyledikten sonra ulemanın çoğunluğunun Hz. Peygamber'in anne babasının kâfir olarak öldüğünü söylediklerini aktarır. Ona göre bu rivâyet onlar hakkında vârid olan en sağlam rivâyettir. Ayrıca Hz. Peygamber'in anne babasının diriltilmesine işaret eden rivâyetin sahîh olduğunu, zira İbn Nasuriddin ve Kurtubî'nin de bu rivâyeti tashîh ettiğini, bununla birlikte birçok hadis âliminin rivâyetin sıhhatinde sorun görüp ye's anındaki îmânın makbul olmayacağı gerekçesiyle de mümkün görmediklerini söylemiştir. (Alî Kârî, 1422h, s. 4: 1256)

Ali Kârî'nin İbn Hacer' nispet ettiği bu sözlerin sıhhatinde sorun vardır. Zira İbn Hacer anne babasının diriltilmesi hususunda rivâyetlerin aslı olmadığını söyleyerek tamamen bu fikre muhalif bir görüştedir. (İbn Hacer, 1997, s. 371)

3.2. Âyetlerden yapılan istidlâllerin tahlili

Saçaklızâde'nin tevîl etmeye çalıştığı rivâyetlerle birlikte en sağlam delilleri âyetlerden getirmeye çalıştığı söylenebilir. Lakin birçok âyetin sebebi nüzûlunda farklı görüşler olduğu muhakkaktır. İşte bu durumda Saçaklızâde farklı görüşler içinden kendine uygun olan görüşü almaktadır.

1. Saçaklızâde, Suyûtî'nin de istidlâl yaptığını söyleyerek "O, senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş bir toplumu uyarman için Rabbin tarafından gönderilen hak kitaptır.

Umudur ki doğru yolu bulurlar.” (Secde: 3) âyetini örnek vererek, Hz. Peygamber’in anne babasının fetret ehli olduğuna ve onlara tebliğ ulaşmadığına dikkat çekerek, onların mazur olduğunu savunmaktadır. (Saçaklızâde, 1737, s. 2) Lâkin âyet, kendilerine peygamber gelmemiş bir topluluktan bahsetmektedir. Kendilerine Hz. Peygamber gönderilene kadar peygamber gelmemiş olmasa dahi, daha önceki peygamberlerden tebliğler ulaşmıştır. Fetret ehli döneminde Araplara peygamber gönderilmediyse de aynı şekilde kitap ehline de gönderilmemiştir. Lakin onlar babalarından gelen din üzerineydiler. (Râzî, 1421h, s. 25:136) Aynı şekilde günümüzde peygamber olmamasına rağmen, Hz. Peygamber tarafından gönderilen din ve şeriat üzerine insanlar yaşamaktadır. Bu durumda fetret döneminde ki kişilerin daha önceki Peygamberlerden gelen Hanif din üzerine olmayıp o dönemde puta tapmaları sorun teşkil edecektir.

2. Kur’an-ı Kerim’de birçok âyette, şâyet o dönemki Mekke ehline, yeri ve gökleri kim yarattı şeklinde sorulsa, şüphesiz Allah’ın yarattığını söyleyecekleri buyrulur. (Ankebût: 61; Lokman:25; Zümer: 38; Zuhruf: 87) Saçaklızâde bu âyetlerle istidlâl yaparak, o dönemki Mekke ehlinde bulunan şirkin, Allah’ın yaratmasına karşı olmadığı, sadece ibadette Allah’a şirk koştuklarını savunur. Burada küfrü ikiye ayıran müellif, risâletten önceki küfrü mecazî küfür, risâletten sonraki küfrü ise hakikî küfür olarak isimlendirir. Zira gerçek küfür Hz. Peygamber’in getirdiklerini inkar etmektir. (Saçaklızâde, 1737, s. 2v)

Aslında âyette Allah o dönemde ki Mekke ehlinin, Allah’ın tek yaratıcı olduğunu bildiklerini, açıktan gizliden tüm nimetleri verenin tek yaratıcı olduğunun farkında olduklarını, lakin bu bilgilerine rağmen yine de ona şirk koştuklarını ifade eder. Âyeti kerimenin sonundaki “ama onların çoğu bilmez.” şeklinde ki ifade, tüm bu bilgilerine rağmen şükürün, hamdın ancak tek olan Allah’a olması gerektiğini bilmediklerini ifade etmektedir. Allah’ın birliğini bile bile ona ortak koştuklarından bahsetmektedir. (Râzî, 1421h, s. 25:126; İbn Kesîr, 1419h, s. 6:311) Olay aslında Saçaklızâde’nin yorumladığı şekilde ona ortak koşulmayacağını bilmediklerinden mecazî küfürde olduklarından bahsetmemekte, bilakis onlar açık bir şekilde Allah’ın varlık ve birliğini bildikleri halde ona ortak koşmaktadırlar. Âyeti kerimenin vurguladığı noktada burasıdır. Bu durumda cahiliye döneminde ki fetret ehlini hiçbir şekilde kendilerine vahiy ulaşmamış ehli fetretten ayırmak gerekir. Zira cahiliye döneminde ki fetret ehli Allah’ın varlığını ve birliğini, her şeyi onun yarattığını bilmektedir.

3. Duhâ suresi beşinci âyette, Allah Hz. Peygamber’e hitaben “Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın.” buyurmuştur. Saçaklızâde Hz. Peygamber’in anne babasının cennete girmeden razı olmayacağını belirterek, bu âyetle istidlâl yapmaktadır. (Saçaklızâde, 1737, s. 6)

Âyetin bir önceki âyetle siyâk sibâk ilişkisi vardır. Zira bir önceki âyette Hz. Peygamber’e hitâben âhiretin dünyadan daha hayırlı olduğunu bildirmiştir. Çünkü Hz. Peygamber’e bu dünyada talep ettiği verilmiştir. (Râzî, 1421h, s. 31:194) Ayrıca bu hususta birçok rivâyet, Hz. Peygamber’in rızasının ümmetinden günahkar olanlara, Hz. Peygamber’e

onlar için şefaet etme hakkı verilmesiyle olacağına işaret etmektedir. (Râzî, 1421h, s. 31:194; İbn Kesîr, 1419h, s. 8:412; Zeyd, 1416h, s. 6:1022)

Saçaklızâde'nin bu âyeti Hz. Peygamber'in anne babasının cennete girmeden O'nun razı olmayacağını söyleyerek görüşüne istidlâl yapması daha önceki Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib hakkında söyledikleriyle bir bakıma tearuz oluşturmaktadır. Zira Hz. Peygamber babasını hiç görmemiştir. Saçaklızâde'nin rivâyetlerde gelen "ebeveyn" kelimesinin anlam zenginliğini kullanarak, Ebû Tâlib'i Hz. Peygamber'in hem babası hem de onun mürebbisi olduğunu söylemesi, hakikatte babasından ziyade iman etmeden ölen amcasının cennete girmesini istemesi gerekmektedir. Zira onu koruyup kollayan, sahip çıkan, bir bakıma babalık yapan amcasıdır. Bununla beraber Allah'ın bu konuda hükmü açıktır. Öyle ki Hz. Peygamber'in ısrarına rağmen iman etmeyip ölmüş, Hz. Peygamber onun için istiğfar etmeye niyet edince Allah Hz. Peygamber'i bu amelinden nehy eden âyetini nazil etmiştir. (Taberî, 1420h, s. 14:510; Râzî, 1421h, s. 16:157; Kurtubî, 1384h, s. 8:272)

3.3. Risâledeki bazı fikirler üzerine

Saçaklızâde Hz. Peygamber'in anne babasının ehl-i necât olduğunu delillendirmek için konuyla alakalı âyetleri fikriyatı doğrultusunda tefsîr ederken, rivâyetleri de yine ortaya koymaya çalıştığı tezi üzere tevîl etmeye çalışmaktadır. Bunların yanında meseleyi saf kendi yorumlarıyla da ele almakta, kavramları tanımlayıp, bazı taksimler yapmakta, konuyla alakalı mütekaddim âlimlerden istidlâller yaparak mezheplerin görüşlerini vermektedir.

Fetret döneminde tek olan Allah'tan başka putlara ibadet edilmesini, kendilerine peygamber gönderilmediğinden dolayı sem'î olacak amelleri bilmemelerine bağlayan müellif, o dönemdeki şirki iki kısma ayırmaktadır. Vahiy öncesi şirki mecâzî olarak tanımlamakta, bunu da yaratma da değil, ibadette olduğunu belirtmektedir. Muhtemelen bu taksimi yapmasında Râzî'nin tefsirinden, Ebû Hanîfe'ye nispet ederek aktardığı "akli küfür yaratıcıyı bilmemektir" ibaresi etkili olmuştur. (Saçaklızâde, 1737, s. 2v)⁴

Risâlet öncesi fetret ehlinin kim olduğu, nelerden sorumlu olduğu tartışmalı bir mesele olmasının yanında, o dönemde daha önceki peygamberlerden gelen inanç sistemi üzerine Hanif olarak yaşayıp, ibadette dahi şirk koşmayan kişilerin olduğu malumdur. Bu konuda Hz. Peygamber'in risâlet öncesindeki hayatı verebileceğimiz ilk örnektir. Bu durumda, ibadeten şirkte olanlarla Hanif olup şirkin hiçbir nev'ine bulaşmamış olanları da ayırmak gerekecektir. Bir diğer husus fetret ehlini tamamen ehl-i necât yapma problemidir. Fetret ehli olup Allah'ın Hz. Peygamber'le göndereceği emirlerin tam tersini yapanla, bunlara uygun yaşayan, başka bir ifadeyle o dönemde zâlimlik yapanla, mazlûm olanın aynı sınıfta olmasının sorun teşkil edeceğidir.

Ebû Hanîfe'ye nispet ederek Ali Kârî'nin Hâkim'den aktardığı "yeri ve gökleri yaratana anladıktan sonra, akıllı birinin yaratıcısını bilmemesinin özrü yoktur" sözünü nakleden müellif (Saçaklızâde, 1737, s. 5) hemen sonrasında yine Ebu Hanîfe'ye nispet ettiği, fetret ehli

⁴ Saçaklızâde'nin " yerini unuttum" şeklinde verdiği bu ibareyi, detaylı aramamama rağmen ne Râzî'nin tefsirinde ne de Ebû Hanîfe'nin eserlerinde bulamadığımı belirtmem gerekir.

için, yaratıcıya imamın vacip olmadığını aktarır. (Saçaklızâde, 1737, s. 5v) Burada aktarmış olduğu ilk görüşe göre, Saçaklızâde'nin nazarında Allah'ın yeri ve göğü yarattığını bilen fetret ehline, yaratıcıya iman vacip anlaşılırken, ikinci aktarmış olduğu nakle fetret ehli mesul değildir. İki görüş arasında manen ihtilaf olmasının yanında, Ebû Hanîfe'ye nispet ederek aktardığı ikinci görüşteki imanın akli iman olduğu, Hz. Peygamber'in anne babasının akli ve sem'î-hakiki küfürle nitelenmediğini ve onların şirklerinin ibadette olup, mecazî olduğunu söylemektedir. Lakin aktarmış olduğu bu ikinci görüşe göre, fetret ehline, yaratıcısını bilmeleri vacip olduğu görülüyorsa, onların ibadette şirke düştüklerini söylemek gereksiz görünmektedir. Zira yaratıcıya imanın gerekli görülmediği bir topluluk için, ibadette şirke düştüklerini söylemek ilk görüşü de zedelemektedir.

Saçaklızâde Hz. Peygamber'in anne babasını mezheplerin hüsün-kubuh, îman- küfür görüşleri ışığında inceleyerek onların akli imana sahip olduklarından ve sem'î gerekli olan bilgilerden mahrum bulduklarından dolayı, Ebû Hanîfe'ye göre cennet onlar için vacip, Eş'arî'ye göre caiz ve bu her iki mezhebe göre azap onlar için kesinlikle söz konusu değildir. (Saçaklızâde, 1737, s. 5v) Mâtürîdî'ye göre ise kesinlikle cennettedirler. (Saçaklızâde, 1737, s. 8)

SONUÇ

Genel olarak Suyûtî ile başladığını söyleyebileceğimiz Hz. Peygamber'in anne babasının ehl-i necât olduğu üzerine yazılan risâle geleneğine Saçaklızâde de katkıda bulunmuştur. Kendisinin kelâm, fıkıh başta olmak üzere İslâmî ilimlerin birçok alanında olan uzmanlığını, yazmış olduğu risâlede görmekteyiz. Kendisinin yapmış olduğu istidlâllerde, Suyûtî'nin daha öncesinde ortaya koyduğu fikirlerin etkisi yadsınmaz. Bununla birlikte orijinal, kendine özgü ispat çabaları da mevcuttur.

Saçaklızâde'nin sarih olarak Hz. Peygamber'in anne babasının ehl-i necât olmadığına işaret eden rivâyetleri tevîl ederken özellikle kelimelerin anlam zenginliğinden faydalanmaktadır. Hz. Peygamber'in anne babası ehl-i necât yapmaya çalışırken, Hz. Peygamber'e iman etmeden ölen amcasının rivâyetlerden kastedildiğini söylemiş, yine İslâmî kaynaklarda hakkında birçok malumat bulunan, Hz. Peygamber'in hakkında muhabbetle bahsettiği Ebû Tâlib'in eşi Fâtıma b. Esed'i de, kocasıyla birlikte cehennemde olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde âyetlerden yapmış olduğu istidlâllerde de zaman zaman siyak ve sibak ilişkisini göz ardı ederek, tezine âyetlerin manasından delil getirmektedir. Fetret ehli için şirki iki kısma ayıran müellif, ibadette olan şirkin fetret ehli için bir mazurunun olmadığını savunmaktadır. Her ne kadar bu ayrımı yapması dikkat çekici olsa da, bütün fetret ehlinin aynı minval üzere değerlendirilmesi, ayrıca ibadeten şirkte olanlarda herhangi bir ayırmadan bahsedilmemesi farklı sorunlara sebebiyet vereceği açıktır.

Son olarak Hz. Peygamber'in anne babası üzerine yapılan bu tür çalışmalar, konunun hususiyeti ile değerlendirilmemeli, umuma bakan daha geniş bir alanı kapsadığını da ifade etmeliyiz. Zira mezhepler arasında fetret ehli başlığı altında incelenebilecek bu konu, aklen ve şer'en insanın sorumluluğunun nasıl ve nerede başladığı mevzusu başta olmak üzere îman- küfür, hüsün-kubuh mevzularına da temas etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah eş-Şeybânî. (1420h).*el-Müsned* (2. Baskı). Ammân: Müessestü'r-Risâle.
- Ali Kârî, Alî b. Muhammed. (1993). Edilletu mu'tekidi Ebî Hanîfe el-'Azâm fî ebevy Resûl (1. Baskı). Medîne: el-Gurabâ el-eseriyye.
- Ali Kârî, Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. (1405h). *Şerhu Müsnedi Ebû Hanîfe*. (1. Baskı). Beyrût: Dâru'l-kutubî'l-ilmiyye.
- Ali Kârî, Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. (1422h). *Mirkâtu'l-mefâtîh şerhu mişkâti'l-mesâbîh* (1. Baskı). Beyrût: Dâru'l-fikr.
- Apaydın, Yasin. (2018). "Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin (v. 1145/1732) İlimlere Bakışı: Tertîbü'l-'Ulûm Bağlamında Bir İnceleme". *Bilimname*. 36 (Ekim 2018): 189-212.
- Askâlanî, İbn Hacer. (1997). *el-'Ucâb fî beyâni'l-esbâb* (1. Baskı). Dammâm: Dâr İbnu'l-Cevzî.
- Azîm 'Âbâdî, Ebû Tayyib ŞemsulHak. (1388h). *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu süneni Ebû Dâvûd* (2. Baskı). Medîne: el-Mektebetu's-Selefiyye.
- Beyhakî, Ebû Bekir. (1344h). *es-Sünenü'l-Kübrâ* (1. Baskı). Haydârabâd: Meclis dâiretu'l-me'ârif.
- Ebu Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as. (1430h). *es-Sünnen* (1. Baskı). Dâru'r-risâleti'l-'alemiyye,
- Huveynî, Ebû İshâk. (2007). *Neslü'n-nibâl bimu'cemi'r-ricâl* (1. Baskı). Kâhire: Dâru'l-muhaddisîn.
- İbnu'l-Esir, Ebû Hasan İzzeddin. (1409h). *Üsdü'l-gâbe*. Beyrût: Dâru'l-Fikr.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. (1968). *et-Tabakâtu'l-Kübrâ* (1. Baskı). Beyrût: Dâr Sâdır.
- İbn Ebi Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muahmmmed. (1409h). *el-Musannef* (1.Baskı). Riyâd: er-Rüşd.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed. (1414h). *es-Sahîh* (1. Baskı). Beyrut: Müessestü'r-Risâle.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer. (1419h). *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm* (1. Baskı). Beyrût: Dâru'l-kutubî'l-'ilmiyye.
- İbn Vehb, Ebu Muhammed Abdullah b. Vehb b. Müslim. (2003). *Tefsîru'l-Kur'an mine'l-câmi' libni Vehb* (1. Baskı). Dâru'l-garbi'l-İslâmî.
- Kâdî 'İyâz, Ebu'l-Fazl 'İyâz b. Mûsâ. (1419h). *İkmâlu'l-mu'lîm bifevaidi Müslim* (1. Baskı). Mısır: Dâru'l-vefâ.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Şemseddin. (1384h). *el-Câmi' liahkâmi'l-Kur'an* (2.Baskı). Kâhire: Dâru'l-kutubî'l-ilmiyye.
- Lâşîn, Mûsâ. (1423h). *Fethu'l-Mun'im şerhu Sahîhi Müslim* (1. Baskı). Kâhire: Dâru'ş-şurûk.
- Magometov, Osman. (2016). *Saçaklızâde'nin eserleri ve Teshîlü'l-Ferâiz adlı eserin tahkiki*. (Yüksek Lisans). Marmara Üniversitesi.
- Müslim, İbn el-Haccâc. (1427h). *Sahîh-i Müslim* (1. Baskı). Riyâd: Dâr Tayyibah.
- Nevevî, Yahyâ b. Şerif. (1392h). *El-Minhâc* (2. Baskı). Beyrût: Dâr İhyâi't-turâsi'l-Arabî.
- Özcan, Tahsin. (2008). "Saçaklızâde Mehmed Efendi", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sacaklizade-mehmed-efendi> (25.09.2019).
- Râzî, İbn Ebî Hâtim. (1419h). *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm* (3. Baskı). Suudi Arabistan: Mektebetu Nezzâr Mustafa el-Bâz.
- Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Amr. (1421h). *Mefâtîhü'l-Gayb* (1. Baskı). Beyrût: Dâru'l-kutubî'l-'ilmiyye.

- Râheveyh, İshâk bin İbrâhîm el-Mervezî. (1991). *Müsned* (1. Baskı). Medîne: Mektebetu'l-îmân.
- Saçaklızâde, Muhammed b. Ebû Bekir. (1737). *Risâletu's-sürûr ve'l-ferh fî hakki Valîdeyh 'Aleyhi's-Selam*. Houghton Kütüphanesi. Harvard Üniversitesi. HOLLIS no: 990073682220203941. <http://id.lib.harvard.edu/alma/990073682220203941/catalog> (4.10.2019).
- San'ânî, Ebû Bekr Abdurrezzâk. (1419h). *Tefsîr Abdurrezzâk* (1. Baskı). Beyrût: Dâru'l-kutubu'l-ilmîyye.
- Senedî, Nûreddîn. (t.y.). *Hâşiyetu's-Senedî 'ala Süneni ibn Mâce*. Beyrut: Dâru'l-cebel.
- Suyûtî, Celaleddin. (1416h). *ed-Dîbâc 'alâ Sahîhi'l-Mülim* (1. Baskı). Huber: Dâr İbn 'Afvân.
- Suyûtî, Celaleddin. Senedî, Nûreddîn. (1420h). *Süneni'n-Nesâi bişerhi's-Suyûtî ve haşiyeti's-Senedî* (5. Baskı). Beyrût: Dâru'l-ma'rife.
- Suyûtî, Celaleddin. (1993). *ed-Durru'l-Mensûr*. Beyrût: Dâru'l-Fikr.
- Tâhir Efendi, Busalı Mehmed. (1972). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınevi.
- Taberî, Ebu Cafer. (1420h). *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'an* (1. Baskı). Ammân: Müessesetu'r-risâle.
- Zeyd, Abdullah b. Ahmed b. Ali. (1416h). *Muhtasar Tefsîri'l-Beğavî* (1. Baskı). Riyâz: Dâru's-selâm.
- Zehebî, Ebu Abdullah Şemseddin. (1405h). *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'* (3. Baskı). Ammân: Müessesetu'r-Risâle.